

Cikadan

Hammarbyhöjden

Kulturmiljöutredning

2022-08-22

Nyréns Arkitektkontor

PROJEKTINFORMATION

Uppdragsgivare: JM AB genom Anna Haag

Nyréns kulturmiljö

Urban Nilsson, byggnadsantikvarie, certifierad sakkunnig kulturvärden (k), uppdragsansvarig

Christoffer Gustavsson, byggnadsantikvarie

Nyréns Arkitektkontor

Fotografier där inget annat anges: Nyréns

Innehåll

Inledning

Bakgrund och syfte	4	Litteratur	14
Metod	4	Internet	14
Gällande lagrum, plan och bygglagen	5	Rapporter	14
Kulturhistorisk klassificering	5		

Kulturhistoriska förutsättningar

Strävan efter en sund och säker stad	6
Hammarbyhöjden	6
Hammarbyhöjden med omnejd före 1930	6
Planområdets historik	6
Kolerakyrkogården	7
Uppförandet	7
Bebyggelse typer	8
Bebyggelsens ålder	9

Nulägesanalys

Platsen idag	10
--------------	----

Kulturhistoriskt värde

Samhällshistoriskt värde	12
Arkitekturhistoriskt värde	12
Miljöskapande värde	12
Ta till vara och utveckla	13

Källor

Inledning

Bakgrund och syfte

Stockholm växer i snabb takt och under perioden 2010 till 2030 har staden som mål att det ska byggas 140 000 nya bostäder.

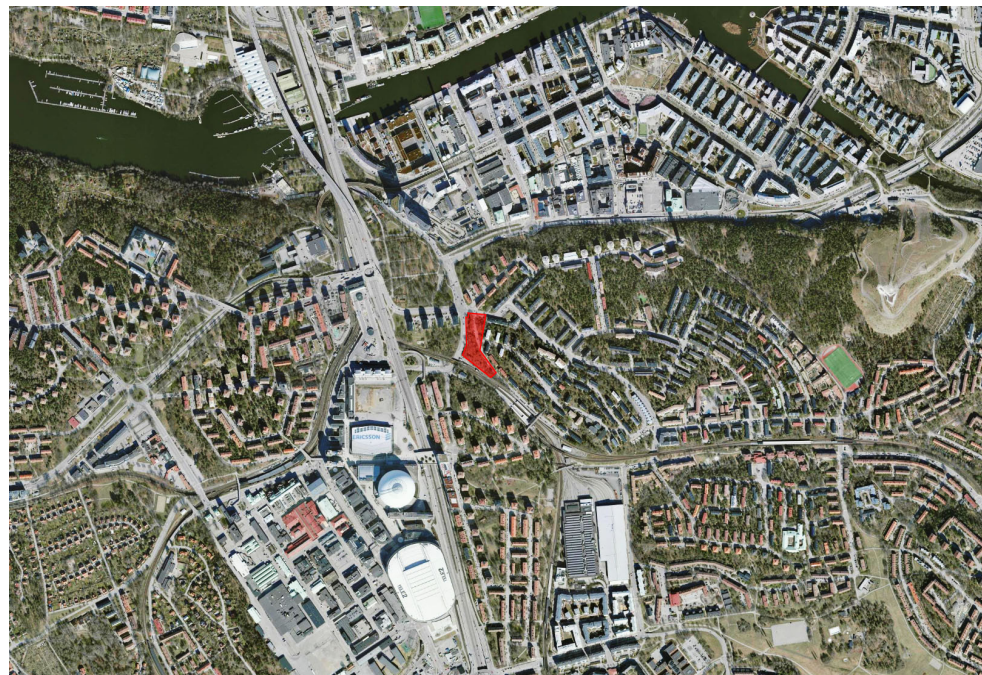
Ett planprogram för området Hammarbyhöjden och Björkhagen togs fram av Stockholms stad under våren 2014, vilket medger en utbyggnad om 2 100 till 2 600 bostäder, samt nya offentliga funktioner såsom nya förskolor, skolor m.m.

Kv. Cikadan i Hammarbyhöjden är en del som är tänkt att utvecklas genom att tomten bebyggs med bostadsbebyggelse med lokaler för verksamheter i bottenvåningarna. Palandergatans sträckning flyttas ca. 30 meter öster ut mot befintlig bebyggelse längs med Olaus Magnus väg. I april 2015 tog Nyréns arkitektkontor fram en kulturhistorisk konsekvensanalys av planprogrammet för Hammarbyhöjden och Björkhagen, en utredning i vilken kv. Cikadan ingår.

Stadsutvecklingsprojektet bedrivs av JM AB i samarbete med Stockholms stadsbyggnadskontor. Planprocessen pågår sedan flera år år tillbaks och är för närvarande på väg från samråd till granskning.

Metod

Den kulturhistoriska värderingen är en tillämpning av RAÄ:s analysmetod ”Kulturhistorisk värdering av bebyggelse” samt RAÄ:s ”Plattform kulturhistorisk värdering och urval”. Områdets kulturhistoriska värde har identifierats med utgångspunkt från platsbesök, litteraturstudier, arkivstudier och befintligt kunskapsunderlag. Arbetet med kulturmiljöanalysen har bedrivits av två byggnadsantikvarier. Inventering på plats genomfördes i maj 2022.

Ortofoto, planområdet markerat med rött. Källa: Lantmäteriet.

>> Inledning

Gällande lagrum Plan- och bygglagen

Enligt plan- och bygglagens 2 kap. 6 § så ska ”bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av god helhetsverkan”. Dessutom ska ”ändringar och tillägg i bebyggelsen göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas”.

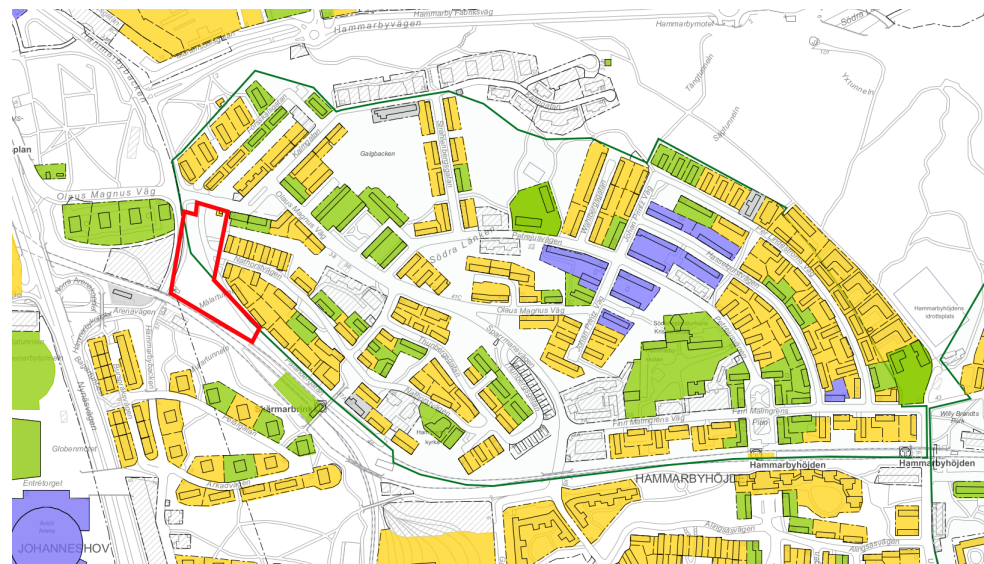
Varsamhetskravet i plan- och bygglagen, d.v.s. 8 kap. 17 §, gäller vid ändring och flyttning av alla byggnader, oavsett eventuellt utpekande eller skydd i detaljplan.

Kulturhistorisk klassificering

Bebyggelsen i Hammarbyhöjden har inventerats och klassificerats av Stockholms stadsmuseum. Gulmarkerade fastigheter har ett en positiv betydelse för stadsbilden och/eller ett visst kulturhistoriskt värde. Grönmarkerade fastigheter har ett högt kulturhistoriskt värde. Blåmarkerade fastigheter har synnerligen värdefull bebyggelse som motsvarar fordringarna för byggnadsminnen i kulturmiljölagen. Gråmarkerade fastigheter saknar kulturhistoriskt värde och streckade fastigheter är ännu inte klassificerade (byggnader uppförda efter 1990).

Klassificeringen används i det dagliga arbetet inom Stockholms stads olika förvaltningar; i samband med detaljplanering, bygglovsprövning och rivningsansökningar. De olika klasserna kan kopplas till plan- och bygglagens varsamhetsbestämmelser och förbud mot förvanskning vid ändring (PBL kap 8:13, 8:14 och 8:17).

Den norra delen av Hammarbyhöjden är utpekad som kulturhistoriskt värdefulla helhetsmiljöer av stadsmuseet. En kulturhistoriskt värdefull helhetsmiljö är en god och välbevarad representant för en viss tids stadsbyggnadshistoriska och arkitekturhistoriska ideal. Här är helheten viktig med ursprunglig planstruktur, grönstruktur och bebyggelse. Förändring och utveckling bör därför genomföras varsamt.

Stockholms stadsmuseums klassificeringskarta över norra Hammarbyhöjden. Planområdet markerat med rött.

Källa: SSM

Kulturhistoriska förutsättningar

Strävan efter en sund och säker stad

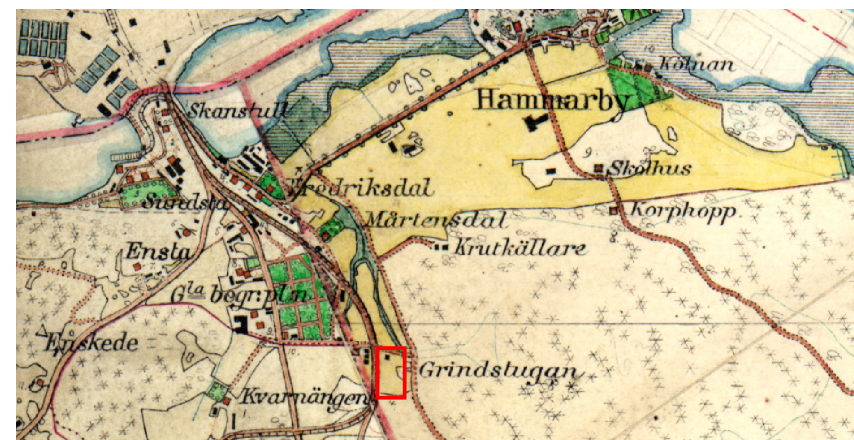
I takt med industrialiseringen på 1800-talet uppstod en kraftig urbanisering i landets större städer. Eftersom inflyttningen till städerna och bostadsbyggandet inte var helt koordinerade uppstod gång på gång bostadsbrist. Trångboddheten var stor och de hygieniska förhållandena undermåliga. Sjukdomar som kolera och tbc grasserade och barnadödligheten var stor.

Ett av medlen för att uppnå hälsosamma bostäder var byggnadsförförordningarna och stadgarna som gradvis infördes under 1870-talet. I Stockholm reglerades byggnadshöjder i förhållande till gatubredder och tomternas exploatering begränsades så att det alltid skulle finnas en innergård där tillräckligt med ljus och luft kom in även i lägenheter i husens bottenvåningar. Inne i rutnätsstaden skapades parker på annars svårbebyggda ytor samt trädbevuxna esplanader. I parkerna och längs med esplanaderna skulle invånarna ges möjlighet att promenera i sund luft och solen. Innergårdarna bidrog dock inte så mycket till den hälsosamma luften och grönskan. Som en reaktion på detta uppstod tanken på storgårdskvarter som kom att förverkligas på 1920-talet, till exempel i Rödabergsområdet i Vasastan.

På storgårdarna fanns mer utrymme för växtlighet och barnens lek. Fortfarande innebar dock kvartersstrukturen mörka bostäder i vissa lägen. På 1930-talet slog därför idéerna om hus i park igenom. Genom att bygga fristående lameller med genomgående lägenheter gavs likvärdig tillgång till ljus och luft. Hammarbyhöjden är exempel på en stadsdel där dessa idéer fullt ut genomfördes. De fristående lamellhusen är oregelbundet placerade så att de följer topografins höjdkurvor och mellan husen finns sparad naturmark. Lamellhusstaden led dock brist på samlande funktioner och platser.

1817 Karta över Hammarby gård. Källa: Den vita staden.

1901-06 Häradsekonomska kartan. Planområdet markerat med rött. Källa: Lantmäteriet.

Hammarbyhöjden

Hammarbyhöjden är en stadsdel i söderort inom Stockholms stad. Den är belägen söder om Skanstull och gränsar till stadsdelarna Johannelshov i väster, Södra Hammarbyhamnen i norr, Björkhagen i öster samt Kärrtorp och Enskedalen i söder. Tidigare tillhörde området Nacka men inkorporerades 1930 med Stockholms stad. Namnet Hammarby går att härleda till 1330-talet. Ordet betyder klippa, stenig mark.

Hammarbyhöjden med omnejd före 1930

Marken där Hammarbyhöjden idag ligger tillhörde tidigare Hammarby gårds utmark. Den var obebyggd och bestod främst av bergs- och skogsmark samt åkermark. Till gården hörde flera torp och mindre gårdar, bland annat Blåsut, Kärrtorp, Nytorp, Mårtensdal samt Fredriksdal. Gården Hammarby låg där Lumafabriken i Södra Hammarbyhamnen ligger idag. Gården med

dess marker donerades i mitten av 1500-talet av Gustav Vasa till Danviks hospital. På markerna låg även stadens sista offentliga avrättningsplats. Från 1600-talet fram till 1862 avrättades tjuvar och mördare genom hängning och halshuggning. Galgbacken var placerad lite norr om Solandergatan.

1917 förvärvades Hammarby gård med dess marker av staden för att möjliggöra byggandet av Hammarbykanalen. 1930 inkorporeras området med Stockholms stad. Fram till mitten av 1930-talet var området en lantlig idyll. Norr om Olaus Magnus väg låg några torp, handels- trädgårdar och koloniträdgårdar. Precis väster om dagens korsning Olaus Magnus väg/Hammarbybacken gick ett djupt dike med en bäck förbunden med Hammarbysjön. Vid korsningen låg även en grindstuga som hörde till Hammarby gård.

Planområdets historik

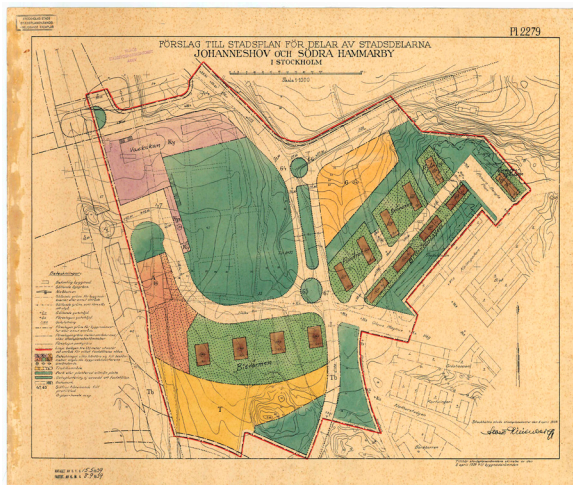
Planområdet Cikadan var fram till 1917 en del av Hammarby gårds marker. Den norra delen närmast dagens Olaus Magnus väg var åkermark. Den södra delen var bergig skogsbevuxen naturmark.

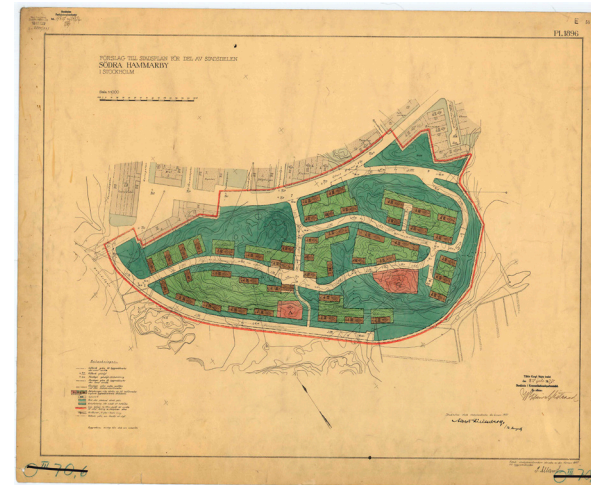
>> Kulturhistoriska förutsättningar

1936 Flygfoto över Hammarbyhöjden. Fotograf: Oscar Bladh. Källa: SSM.

1939 Plankarta över Södra Hammarby. Planområdets västra del nederst i mitten. Källa: SBK

1937 Plankarta över Södra Hammarby. Planområdets östra del till vänster i bild. Källa: SBK

Kolerakyrkogården

Mellan dagens Gullmarsplan och Hammarbyhöjden anlades det på tidigt 1800-tal en kyrkogård. Den anlades av kung Gustav IV Adolf i en tid då Stockholm växte snabbt och behovet av begravningsplatser utanför stadens gränser var stort. 1834 drabbades Stockholm av en kolerapandemi. Myndigheterna ville begrava kolerans offer snabbt för att undvika att fler skulle smittas. Lösning blev att begrava liken i massgravar utanför tullarna och då passade kyrkogården vid Hammarbyhöjden utmärkt. Kyrkogården användes fram till 1901 och var under de sista åren en vanlig begravningsplats för allmänheten. Idag är kolerakyrkogården en lagskyddad fornlämnning och fungerar som park med promenadstråk. I parken finns två mindre byggnader bevarade från 1830-talet. Det är en stuga som fungerade som dödgrävarbostad med ett tillhörande uthus.

Uppförandet

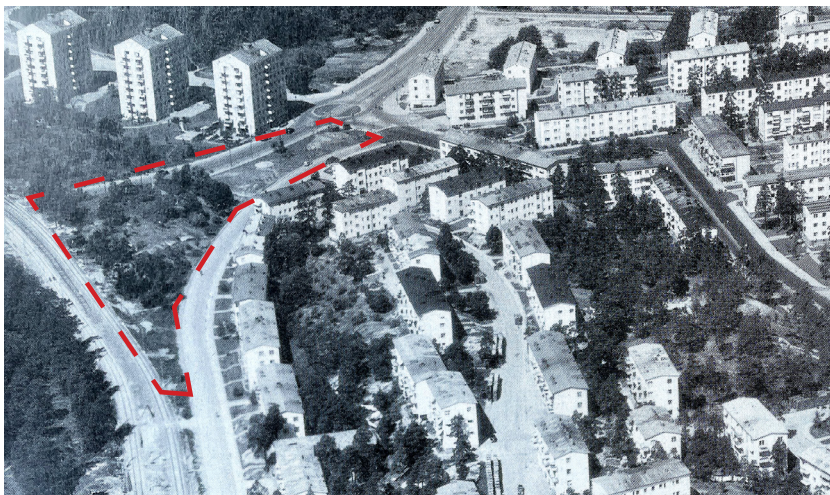
Större delen av Hammarbyhöjdens bebyggelse uppfördes mellan åren 1936 – 46. Att utbyggnadsperioden var så lång berodde på att bostadsbyggandet låg nere en period efter andra världskrigets utbrott 1939. Majoriteten av bebyggelsen uppfördes dock innan 1939. Planeringen av stadsdelen började redan i slutet av 1920-talet. Den första stadsplanen fastställdes i september 1930 och omfattade den nordvästra delen. I planen grupperades bebyggelsen i en solfjädersform runt den gamla galgbacken. Planens tre- och fyra våningshus kom dock att kritiserats för sitt allt för stora djup om 15 meter. Våren 1931 ändrades planen efter ett förslag av Ragnar Östberg. Området blev då utformat med en större variation, gaturummen placerades med hänsyn till rumsbildningar och blickpunkter. Förslaget bestod av enbart lägre smalhus i tre

våningar. Förslaget vann bifall men det skulle dröja till 1935 innan de första husen började byggas efter en plan som i grunddragen liknade Östbergs plan, men husen hade nu blivit ännu smalare och delvis grupperats annorlunda. Sist utbyggt enligt 1939-talets ideal blev området söder om tunnelbanan, vars stadsplan fastställdes i januari 1939. Kommunikationerna till och från stadsdelen bestod av busstrafik. Tunnelbannan kom till området först 1950. Den första stationen hette Hammarby men bytte namn till Skärmarbrink när Hammarbyhöjdens station invigdes 1958. Området planerades och uppfördes innan belismens genombrott väför större hänsyn inte togs till parkeringsplatser etc. Majoriteten av husen ägdes och förvaltades av privata fastighetsägare medan en mindre del utgjordes av bostadsrätter. Lägenheterna som uppfördes var små. En normal bostad för en

familj vid den här tiden bestod av två rum och kök. I Hammarbyhöjden var 45% av lägenheterna två rum och kök, 47% ett rum och kök och 8 % tre rum och kök eller större. Under 1940-talet kom den södra delen att byggas ut efter nya stadsplaner och i början av 1950 tillkom området Nytorp som tidigare bestod av kolonilotter. Nytorp byggdes efter andra principer än tidigare, naturmark fick delvis ge vika till förmån för mer planerade gårdsmiljöer. Hela Hammarbyhöjden inklusive Nytorp kom då att omfatta över 4000 lägenheter. Hammarbyhöjden planerades och byggdes som en konsekvent genomförd idé om det goda boendet med moderna lägenheter i hus förlagda i naturen. De förtätningar som har gjorts i området har i många fall utförts med utgångspunkt från Hammarbyhöjdens karaktär. Tack vare detta har de ursprungliga idéerna till stor del överlevt.

>> Kulturhistoriska förutsättningar

1946 Flygfoto över Hammarbyhöjden. Planområdet markerat med rött. Källa: SSM

1946 Flygfoto över Johannehov och Hammarbyhöjden. Planområdet i mitten av bilden. Källa: SSM

Bebyggelsetyper

Stadsdelens markanvändning bestod enkom av lägre bostadsbebyggelse med lamellhus i tre- eller fyra våningar. Bebyggelsemönstret utgjordes av en öppen kvartersstruktur, vilket innebar att man alltid hade kontakt med parker, gröna rum och den omgivande naturen. Hammarbyhöjden var, vid sidan av Traneberg, det första smällhusområdet i Stockholm, där idéerna om den nya gröna staden med flerbostadshus inplacerade i natur realiserades fullt ut. Syftet var att komma bort ifrån den täta och ohälsosamma stenstaden och upphäva den skarpa åtskillnaden mellan stad och landsbygd. Bebyggelsen placerades invid gator som i mjuka linjer följde topografin. Husen grupperades schematiskt, med gavel eller långsida mot gata, men utan de mellanliggande gröna kransar med natur som från 1940-talet

uppdelade bebyggelseenklaverna. Mellan husen och på förgårdsmark mot gata sparades natur i form av storvuxna träd, kuperade partier och berg i dagen. De utsparade träden rådde konsekvent i höjd över bebyggelsens trevåningsskala. Anlagd parkmark saknades nästan helt.

>> Kulturhistoriska förutsättningar

Bebyggelsens ålder

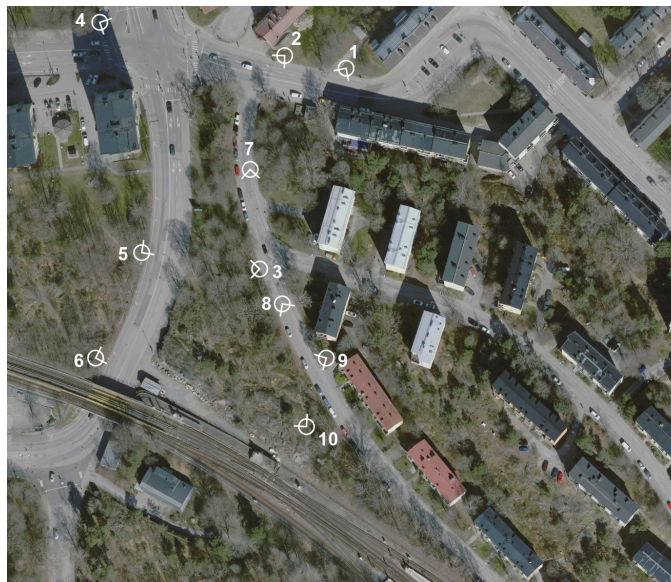
Karta över bebyggelsens ålder i norra Hammarbyhöjden. Planområdet markerat med rött.

Nulägesanalys

Planområdets två grönområden. Det mindre markerat med rött. Det större markerat med blått.

Vypunkter.

Platsen idag

Planområdet består idag av två till varandra gränsande grönområden. Det första, mindre grönområdet ligger vid Olaus Magnus Väg och sträcker sig söder ut längs Palandergatans östra sida till Nathorstvägen. Det andra, större grönområdet ligger väster om Palandergatan och avgränsas av den mer trafikerade Hammarbybacken i väster och tunnelbanespåren i söder. Palandergatan, med sin mer lokala prägel, är det som idag delar planområdet i dessa två grönområden. Det mindre grönområdet är flakt till sin karaktär, bevuxet med lövträd. Längs med Olaus

Magnus väg finns en mindre kioskbyggnad, ursprungligen en Pressbyrå, numer en thaikiosk. En bit in på området i riktning Nathorstvägen finns ett bergsparti i dagen. Det är tydligt att detta område inte är sparad naturmark utan tidigare åkermark som planterades med träd i samband med uppförandet av omkringliggande bebyggelse. Det större grönområdets norra del har en liknande karaktär som det mindre området. Den södra delen, från Nathorstgatan anslutning vid Palandergatan och söder ut, har en tydlig karaktär av bevarad naturmark. Det är en

höjd, kuperat med flera större bergspartier samt äldre och mer varierad växtlighet. Mellan dessa två delar finns ett naturligt släpp som skapar en kontakt mellan Hammarbybacken och Palandergatan. Här har det bildats en naturlig stig. Korsningen Hammarbybacken/Olaus Magnus väg är en skärningspunkt där de fyra stadsdelarna Hammarbyhöjden, Johanneshov, Hammarby Sjöstad och Södermalm möts, något som tydligt går att läsa av i dagens situation där den lägre lamellhusbebyggelsen i Hammarbyhöjden möter de högre punkthusen i Johanneshov. Olaus

1. Det mindre planområdets norra del, sett från Olaus Magnus väg. Palandergatan till höger i bild är tänkt att flyttas och börja mellan bostadshuset och kiosken.

2. Palandergatans sträckning idag, sett från Olaus Magnus väg. Det mindre planområdets norra del till vänster i bild, det större planområdets till höger.

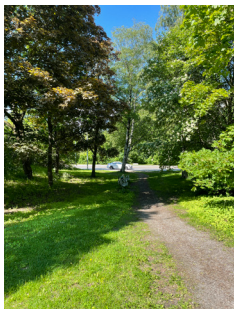
Magnus väg fungerar som en entrégata in till Hammarbyhöjden med butiker i bottenplan.

I den kulturhistoriska konsekvensanalysen som gjordes 2015 beskrevs planområdets tålighet för exploatering enligt följande:

” En exploatering med nya byggnader inom området ger inga negativa konsekvenser på kulturmiljön om hänsyn tas till befintligt bebyggelsemönster och om tilläggen inte tillåts dominera över, eller ligga för nära 1930-talsbebyggelsen”

>> Nulägesanalys

3. Den naturliga gränsen mellan den gamla odlingsmarken och naturmarken i det större planeringsområdet, som skapar en öppning mellan Hammarbybacken och Palander-gatan.

4. Korsningen Olaus Magnus väg/Hammarbybacken. Det större planområdets norra sida mitt i bild.

5. Det större planområdets västra sida, sett från Hammarbybacken

6. Bergsparti i det större planområdets södra del, sett från Hammarbybacken.

7. Palanderгатans norra del. Det mindre planområdet till vänster i bild, det större till höger.

8. Palanderгатans södra del. Det större planområdet till höger i bild.

9. Bergsparti utmed Palanderгатan vid det större planområdets södra del.

10. Bergsparti mitt i det större planområdets södra del.

Kulturhistoriskt värde

Den kulturhistoriska analysen utgår från en kombination av Riksantikvarieämbetets dels äldre vedertagen arbetsmodell "Kulturhistorisk värdering av bebyggelse", dels den senare "Plattform kulturhistorisk värdering och urval".

Enligt den första modellen delas begreppet kulturhistoriskt värde upp i huvudkategorierna *dokumentvärde* och *upplevelsevärde* med en rad underkategorier. Dokumentvärden avser den information en bebyggelsemiljö kan förmedla medan upplevelsevärden avser estetiska, upplevelsemässiga och socialt engagerande egenskaper.

Enligt RAÄ:s andra modell "Plattform kulturhistorisk värdering och urval" definieras begreppet kulturhistoriskt värde som *"de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang - samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag"*.

I plattformen används de tre huvudkriterierna:
- *Möjligheter till kunskap och förståelse*
- *Kulturhistorisk helhet*
- *Kulturhistorisk relevans*

Bedömningen av det kulturhistoriska värdet är förankrad i historiken och de kulturhistoriska sammanhang som avgränsas där.

Bostadshus längs med Palandergatan.

Vålbevarad entréport vid Palandergatan 15.

Kolerakyrkogården idag. I bakgrunden den gamla dödgrävarbostaden med uthus.

Samhällshistoriskt värde

- *modernismens stadsplanering*

Stadsdelen Hammarbyhöjden är en mycket typisk, tydlig och välbevarad representant för stadsplanering och utbyggnad av Stockholm under 1930-talets andra hälft. Därför har stadsdelen stora samhällshistoriska värden. Efter modernismens rådande ideal byggdes Hammarbyhöjden med hus i park - en vidareutveckling av de tidigaste grannskapsenheter - som skulle erbjuda naturnära och sunda förorter i det expanderande Stockholm. I Hammarbyhöjden blev tankesättet fullt realiserat och är väl synligt i bebyggelsens låga skala och karaktär, hur den placerats ut i terrängen med direkt tillgång till vegetation och naturmark nära inpå.

Arkitekturhistoriskt värde

- *en välbevarad och sammanhållen stadsdel*

Stadsdelen har arkitekturhistoriska värden och är en pedagogisk redovisning av 1930-talets plan-, landskaps- och byggnadsarkitektur. Hammarbyhöjden är representativt för det tidiga modernistiska sättet att forma och implementera en plan och är ett tydligt exempel på hur man med arkitektoniska grepp ville skapa ett gott boende och forma sunda medborgare. Det anmärkningsvärda med denna stadsdel är att i stort sett all bebyggelse och infrastruktur tillkom under en mycket kort tidsperiod. Det gör att modernismens idéer konsekvent genomsyrar både planstruktur, arkitektur och behandlingen av landskapet vilket skapar en sammanhållen helhet. Stadsdelen är välbevarad med få sentida tillägg.

Miljöskapande värde

- *landskapet och områdets tidsdjup*

Tre olika tidslager är läsbara i landskapet. Inom området finns två förindustriella lager. Dessa innehåller agrara spår från 1600-talet och framåt då området hörde till Hammarby gårds utmark och även den gamla kolerakyrkogården. Ett nutida lager är den modernistiska förortens utbyggnad. I 1930-talets planering togs utgångspunkt i den befintliga miljön och man byggde vidare på strukturer som tillkommit genom äldre markbruk.

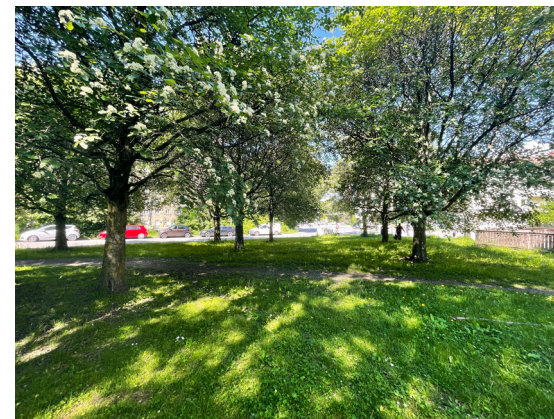
>> Kulturhistoriskt värde

Bergsparti vid det större planområdets södra del.

Bergsparti med bergskärning i det större planområdets södra del, sett från Hammarbybacken.

Tidigare odlingsmark i det mindre planområdets norra del.

Miljöskapande värde

- *berget som ändlig resurs*

Bergspartierna i Hammarbyhöjden ingår som del i ett större geografiskt sammanhang med förhistoriska rötter. Bergsformationer karakteriserar Stockholms sprickdalslandskap. Det synliga berget i staden är dels ett uttryck för skärgårdslandskapets topografi, dels en ändlig resurs. När ett stycke berg avläsnats kan åtgärden inte göras ogjord. De olika typerna av bergsformationer som förekommer vid projektområdena har ett mycket högt miljöskapande värde, men även ett stadsbyggnadshistoriskt värde, samhällshistoriskt värde och ett sällsynthetsvärde.

Ta till vara och utveckla

Bergspartier

Fram till 1800-talets mitt har synligt berg i dagen varit ett vanligt inslag i stadsbilden och där det förekommer blir vi påmind om att Stockholm är en stad byggd i en skärgård.

Bebyggelse från modernismen enligt principen hus i park är miljöer där bergspartier ofta förekommer, bearbetade eller oberarbetade.

I dag är den kontinuerliga förtätningen av staden och det hårdare exploateringsstryck som följer på det en realitet varför bergsförekomster allt oftare avlägsnas när tidigare obebyggda ytor exploateras.

Ny bebyggelse har ofta en större skala än befintlig bebyggelse och är ofta underbyggd med garage, vilket kräver omfattande

sprängningsarbeten.

De förslag som hittills tagits fram har ett hänsynsfullt förhållningssätt till befintlig kulturmiljö där den större bergsformationen åt söder bebyggs men bergets branter tas tillvara som en del av den nya bostadsbebyggelsens gårds- och gatumiljö.

Förhållandet till befintlig bebyggelse

Bebyggelsen närmast planområdet är den första som uppfördes i stadsdelen i mitten av 1930-talet. När platsen utvecklas till ett bostadskvarter bör därmed hänsyn tas till områdets lägre skala och enhetliga lamellhusbebyggelse.

Bygga vidare på befintlig planstruktur

I områdets kuperade topografi har till stora delar höjder och bergspartier lämnats orörda men det finns även spår av bearbetade partier, så som bergskärningen mot tunnelbannan i det större planområdets södra del. Grupperingen av husen och naturinslagen ger tillsammans en variationsrik stadsbild som i kombination med den enhetliga och rationella smalusbebyggelsen ger stadsdelen dess tydliga karaktär. Planmönstret, smalusens arkitektur och den direkta kontakten mellan hus och natur är värdebärande karaktärsdrag.

Källor

Litteratur

Sax, Ulrika, *Den vita staden, Hammarbyhöjden under femtio år*, Monografier utgivna av Stockholms stad 86, Borås, 1989

Rudberg, Eva, *Folkhemmet byggande*, STF, Norrköping, 1992

Svensson, Roland, *Stockholm före miljonprogrammet - flygbilder från tjugo års byggande 1945-65*, Trafik - Nostalgiska förlaget, Stockholm, 2005

Internet

Bebyggelseregistret:

<http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/sok/search.raa>

Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering:

<https://stadsmuseet.stockholm.se/om-hus2/klassificering-och-k-markning/stadsmuseets-kulturhistoriska-klassificering/>

Digitala stadsmuseet

<https://digitalastadsmuseet.stockholm.se/fotoweb/>

Lantmäteriet

<https://minkarta.lantmateriet.se/>

Arkiv

Stockholms stadsbyggnadsnämnds ritningsarkiv

Rapporter

Kulturhistorisk konsekvensanalys av program för Hammarbyhöjden - Björkhagen, Nyréns arkitektkontor, 2015-04-29

Nyréns Arkitektkontor
2022